

Стоян Джамбазов¹, Огнян Малинов², Албена Йолева¹

¹Химикотехнологичен и металургичен университет, 1756 София; *djam@uctm.edu*

²"Гравелита" ООД, 1505 София

РЕЗЮМЕ. Находище "Маджари" се намира в североизточни Родопи, в района на с. Маджари. Геологията на находището е представена от кисели олигоценски вулканогенни и вулканогенно-седиментогенни скални образувания на Перперешкия трахириолитов комплекс, покрити трансгресивно от олигоцен-миоценските седименти на Вълчеполската моласова задруда. В пределите на находището туфозните олигоценски скали са засегнати от двукратна нискотемпературна хидротермално-метасоматична аргилизация от каолинит-монтморилонитов тип, формираща сиви до сивозелени и червенокафяво обагрени глинести литотела. Движението на флуидните разтвори в южното слабо наклонено на север-североизток бедро на постседиментационното Бряговско-Вълчеполско структурно понижение се е контролирано както от стръмни запад-северозападни и североизточни разломни структури от разседено-отседен тип, така и от стратоидни зони на разупътнение и фазиране с южна вергентност. В резултат на стратоидния структурен контрол продуктивните литотела в находището имат подчертан псевдослоист облик с редуване на червенокафяви (набогатени с хематит) и сиви до сивозелени нива с дебелини от 4 до 10 м. Въз основа на съдържанието на Al_2O_3 в глинестата сировина в находището са отделени два вида каолинит-монтморилонитови глини. Глина "Редолит-1" е основна със съдържание на Al_2O_3 20-29%, а глина "Редолит-2" е средно кисела, със съдържание на Al_2O_3 16-20%. Глините са с червен цвят след изпичане и са подходящи за участие в състави на керамични маси за производство на клинкерни тухли и плочки по методите на полусухо пресузване и пластично формоване.

GEOLOGICAL, MINERALOGICAL AND PHYSICAL-MECHANICAL CHARACTERIZATION OF KAOLINITE-MONTMORILLONITE CLAYS FROM THE MADZHARI DEPOSIT (EASTERN RHODOPES) AS RAW MATERIAL FOR CLINKER CERAMICS

Stoyan Djambazov¹, Ognyan Malinov², Albena Yoleva¹

¹University of Chemical Technology and Metallurgy, 1756 Sofia; *djam@uctm.edu*

²Gravelita Ltd., 1505 Sofia

ABSTRACT. The Madzhari deposit is located in northeastern Rhodope Mountains near the Madzhari village. The geological structure of the deposit is presented mostly by acid Oligocene volcanic and volcanic-sedimentary rocks that belong to Perperek trachiyrolite complex, covered transgressively by the Oligocene-Miocene sediments of the Valchepol molasse. In the area of the deposit the tuffose Oligocene rocks are altered by kaolinite-montmorillonite type of low-temperature hydrothermal-metasomatic argillisation. The rocks are turned grey to grey-green or red-brown. The fluid flow in the southern limb of the post-sedimentary Bryagovo-Valchepol structural descension, which is dipping gently to NNE, is controlled by steeply dipping to WNW and NE directed normal and strike-slip fault structures as well as by parallel extension zones dipping to south. Due to the parallel pattern of the structures the producible lithological bodies in the deposit have pseudo-bedding occurrence such as the alternation of 4 to 10 m thick red-brown (hematite-rich) and grey to grey-green levels. Based on the Al_2O_3 contents in the clay raw material in the deposit, there are two types of kaolinite-montmorillonite clays defined. Redolite-1 clay is acid with Al_2O_3 content between 20-29%, where Redolite-2 clay is semiacid with Al_2O_3 contents as low as 16-20%. The clays are red coloured after firing and are suitable for ceramic compositions for the production of clinker bricks and tiles using semi-dry pressing and plastic molding methods.

Въведение

В североизточните Родопи, в района на с. Маджари са установени червенообагрени каолинит-монтморилонитови глини, които Горанов (1960; 1982) разглежда като преотложена изветрителна кора в основата на Вълчеполската моласова задруда, а Тодорова (1970; 1972) – като площна сиалитна изветрителна кора.

Анализът на резултатите от геологкото проучване на находище "Маджари", извършени от "Гравелита" ООД,

показват, че каолинит-монтморилонитовите глини в находището са продукт на седиментна и полициклична приразломна нискотемпературна хидротермално-метасоматична дейност. На аргилизация са подложени кисели вулкански и вулканогенно-седиментогенни туфозни скали с олигоценска възраст.

В настоящата разработка се представят данни за геологките особености на находището, генезиса и характеристиката на каолинит-монтморилонитовите глини. Въз основа на определените физико-механични свойства е

установено, че каолинит-монтморилонитовите глини с техноложко наименование глина "Редолит" са подходяща сировина за клинкерна керамика.

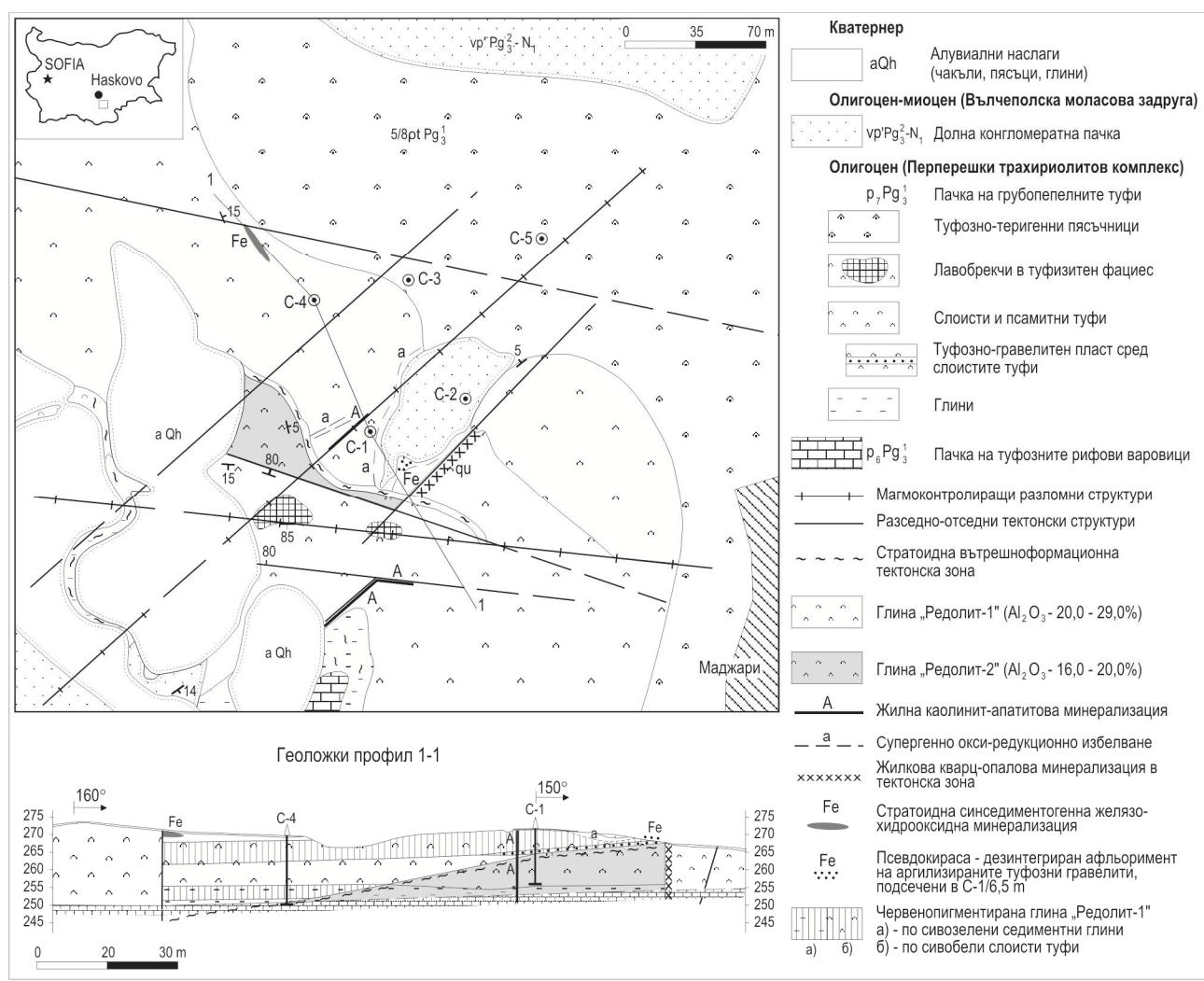
Експеримент и резултати

Методика на изследване. Геологкият строеж на находище "Маджари" е изучен посредством проучвателни работи, включващи картировка, изкопни и сондажни дейности. По две профилни линии са прокарани 5 броя сондажи с дълбочини от 16.00 до 19.80 m с диаметър на сондиране ф110 mm по целия ствол на сондажа. Достоверността на проучването е гарантирана от високия процент извадена ядка 85-95%. Съобразно целите на проучването опробването на сондажните и изкопните изработки е извършено на секции в зависимост от дебелината на подсечените литотела. Химичният състав на сировината е изучен посредством АЕ SICP анализ след алкално стапяне и разтваряне с киселина, класически химични методи на изсушена при 105°C проба. Минералният състав на сировините е определен посредством рентгенодифрактометричен анализ (XRD) с използването на дифрактометър DRON-3M с Co-K α-ълчение ($\lambda=1.7903 \text{ \AA}$, 28 mA ток и 40 kV напрежение) и дифрактометър D2 Phaser (Bruker AXS), работещ с Ni-фильтрувано Cu рентгеново лъчение в интервала 5°-70° 2θ

при условия 30 kV и 10 mA. Физико-механичните свойства на изследваните сировини, като нормална формовъчна влажност, пластичност, въздушна и огнева свиваемост, механична якост на суво и след изпичане при 900, 1000 и 1100°C, както и водопогълщащостта са определени по стандартни методики за изследване на керамични материали.

Геологки строеж. В геологкия строеж на находище "Маджари" (фиг. 1) участват олиоценски и олиоцен-миоценски скални образувания, относящи се към Перперешки трахириолитов комплекс (Георгиев, Милованов, 2003; 2006) и Вълчеполската моласова задруга, номинирана от Горанов (1982) като Вълчеполска моласова свита.

Перперешки трахириолитов комплекс ($\rho t Pg_3^1$). В областта на находище "Маджари" комплексът е представен от пачките на туфозните рифови варовици (P_6) и грубопепелните туфи (P_7). Туфозните рифови варовици са най-старите скали, разкриващи се в областта на находището. Афльориментите им са много ограничени, а в дълбочина се явяват добра граница на разпространение на грубопепелните туфи, респективно и на продуктивните каолинит-монтморилонитови глини. Пачката на

Фиг. 1. Специализирана геологка карта на находище „Маджари“

грубопепелните туфи покрива нормално варовиците от предходната пачка. Тя е представена от седиментни, седиментно-вулканогенни и интрузивно-вулканогенни скални разновидности. Дебелината на пачката съобразно съвременния ерозионен срез е в диапазона от 0 м (западно от находището) до около 40 м (източно от него). Покрива се трансгресивно от Вълчеполската моласова задруга. В основата на пачката се установяват глинисти седименти с дебелина до 5.3 м (С-ж 4). В най-долната си част те са представени от сивозелена блещива глина, включваща деформирани сантиметрови лещи, набогатени с органика (фиг. 2). Над нея следва твърда кафяво-червена блещива глина с реликтови петна от предходната. Върху глинистите седименти следва незакономерна алтернация на туфозно-седиментни скали (псамитни и пепелни туфи, туфозни пясъчници и гравелити, а С3 от находището – и на туфозни конгломерати). Подводният характер на седиментацията се бележи от набогатяването на отделни туфозни пластове с оолитно-пизолитни желязосъдържащи агрегати, формиращи на места самостоятелни стратоидни литотела с дебелина до 40 см (фиг. 3). Специфична особеност за пачката на грубопепелните туфи в находище "Маджари" е наличието на отчетливи секущи тела от лавобрекчи в гърлов (туфизитен) фациес (фиг. 1 и 4).

Фиг. 2. Навлачен тектонски контакт на сивозелена монтморилонитова глина с туфозните рифови варовици С-4/19.5 м

Фиг. 3. Оолитно-пизолитен пласт с желязо-хидроксидна минерализация

Вълчеполска моласова задруга (*vp Pg²-Ng₁*). В областта на находище "Маджари" Вълчеполската моласова задруга е представена от дребно до среднокъсов конгломерат, включващ прослойки от глини, пясъци и гравелити. Седиментите ѝ лежат с отчетлив трансгресивен контакт върху аргилизираните на места грубопепелни туфи (пачка P_j) от Перперешкия трахириолитов комплекс. Максималната остатъчна дебелина на теригенните седименти, явяващи се разкривка на проучените продуктивни каолинит-монтморилонитови глини, е 3.5 м (С-ж 2).

Фиг. 4. Лавобрекчи в гърлов (туфизитен) фациес: а) субвертикален интрузивен контакт с псамитни туфи; б) текстурен облик на лавобрекчите

Структурно-тектонска характеристика. Структурно-тектонските особености в областта на находище "Маджари" са от съществено значение, тъй като са един от основните фактори за локализацията на каолинит-монтморилонитовата глиниеста сировина. В регионален план находището се намира в южното слабо наклонено на С-СИ бедро на силно асиметричната Бряговска синклинала (Карагюлева, 1955; непубликувани данни). Вследствие на отчетлив тектонски натиск от север към юг, в изграждащите я скални комплекси се наблюдава реактивиране на систематични разломни структури от разседно-отседен тип с посоки 3-С3/И-ЮИ и СИ/ЮЗ, както и формиране на такива от навлачен тип (фиг. 5).

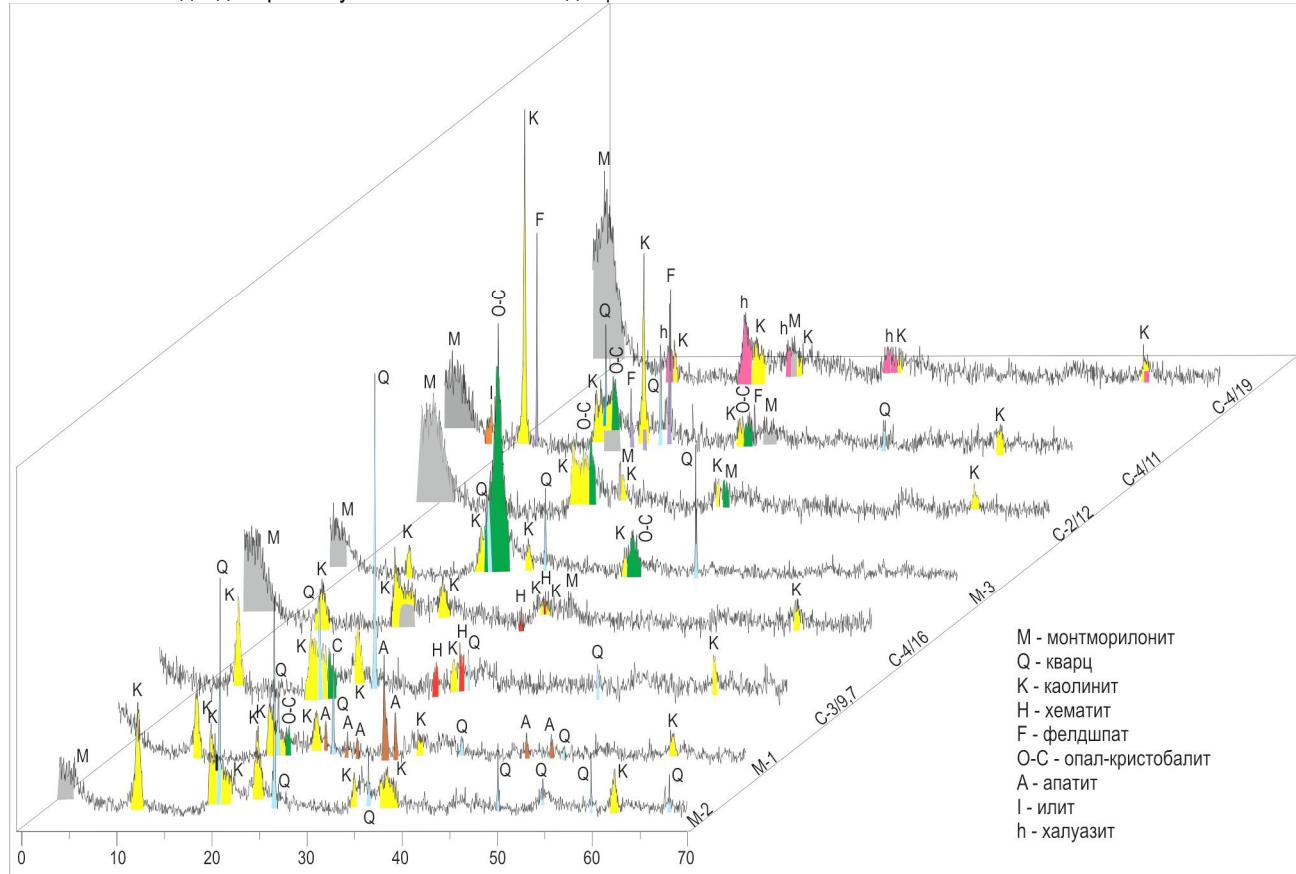
Фиг. 5. Макрофлазерна текстура в навлачна зона по туфозните рифови варовици; 300 м южно от находище "Маджари"

Находище "Маджари" е привързано към отчетлив тектонски възел, формиран от пресичането на субвертикални 3-С3 и СИ разломни структури, в съчетание с етажирани стратоидни зони на флализиране (фиг. 1). Хидротермалните прояви по тези зони имат отчетлив полихронен характер и са представени от неколкократно проявени нискотемпературни хидротермално-метасоматични процеси (аргилизация и окварциране) (фиг.

6). Движенията по тектонските зони продължават и през неотектонския етап, за което свидетелстват окси-редукционните процеси, извършващи се по систематични пукнатинни системи в червенообагрените каолинит-монтморилонитови глини, както на повърхността, така и в дълбочина (фиг. 7-8).

Генезис на каолинит-монтморилонитови глини. Системният подход при изучаването на находище

“Маджари” показва, че продуктивната глинеста сировина е формирана в резултат на полициклична дейност. Тя включва глинеста седиментация от монтморилонитов тип, приразломно проявена нискотемпературна хидротермално-метасоматична аргилизация от каолинит-монтморилонитов и каолинит-хематитов тип, както и супергени окси-редукционни изменения по глинестите материали.

Фиг. 6. РРФА на глинестите минерализации в находище “Маджари”; C-4/19 – седиментен монтморилонитов тип; C-4/11 – каолинит-монтморилонитов тип по псамитни туфи; C-2/12 – каолинит-монтморилонитов тип по лавобреки; M-3 – опал-кристобалит-каолинитов тип по псамитни туфи; C-3/9,7 – каолинит-хематитов тип по аргилизирани туфи; M-1 – каолинит-апатитов жилен тип; M-2 – десилифицирани и деоксидирани каолинит-хематитови аргилизити по туфозни скали

Фиг. 7. Окси-редукционно избелване на червени каолинит-хематитови глини в приповърхностна линейна пукнатинна зона

Фиг. 8. Окси-редукционно избелване на червени каолинит-хематитови глини в секущи пукнатинни системи в дълбочина C-1/6.0 m

В находище "Маджари" нормални глинисти седименти се установяват в основата на пачката на киселите грубопепелни туфи. Минералният им състав е представен от монтморилонит с незначително участие на халуазит и каолинит (фиг. 6, С-4/19). Седиментацията им се е осъществила в плитководен басейн, съдейки по наличието на маломощни лещи от органика в тях. Глините са сивозелени силно блещиви, вследствие на нашистяването им в навлачна структура, засегнала и тяхната подложка от органогенен варовик.

Най-мащабна проява в находището има нискотемпературната хидротермално-метасоматична аргилизация. Вследствие на движението на флуидните потоци по субвертикални и свързани с тях стратоидни разломни структури, част от туфозните скали от пачката на киселите грубопепелни туфи са претърпели дълбока промяна. Първоначално във формирания структурен възел от З-СЗ и СИ разломни структури вулканогенно-седиментогенните и вулкано-интрузивни скали са засегнати от валова (фиг. 1), а встрани от него – и от специфична жилно-щокверкова аргилизация (фиг. 9).

Фиг. 9. Жилно-щокверкова аргилизация по пасмитни туфи

Минералният състав на тези аргилизити е представен от каолинит, монтморилонит, опал-кристобалит, хематит и апатит, в които като реликтови минерали съобразно изходните туфозни скали се фиксираят илит, кварц и калиев фелдшпат. В зависимост от изходните туфозни скали, каолинит-монтморилонитовите глини имат сивобял цвят за аргилизираните туфи с преобладаваща витрокластична компонента или сивозелен – за пасмитните туфозни разновидности. На по-късен етап от хидротермалния процес, вследствие на набогатяване на флуидните разтвори с железни иони и движението им по реактивирани стратоидни зони, се е стигнало до формирането на две отчетливо пигментирани в червено нива с дебелина от 4.1 m (долно) до над 8.4 m (горно). Рентгеноструктурните изследвания показват, че червеният цвят се дължи на минерала хематит (фиг. 6, С-4/16 и С-3/9.7). Като финална фаза на хидротермалния процес в находището се разглеждат установените субвертикални жили от каолинит-апатитова минерализация, пресичащи както видимо непроменените туфи, така и червенообагрените каолинитови глини (фиг. 6, М-1; фиг. 10).

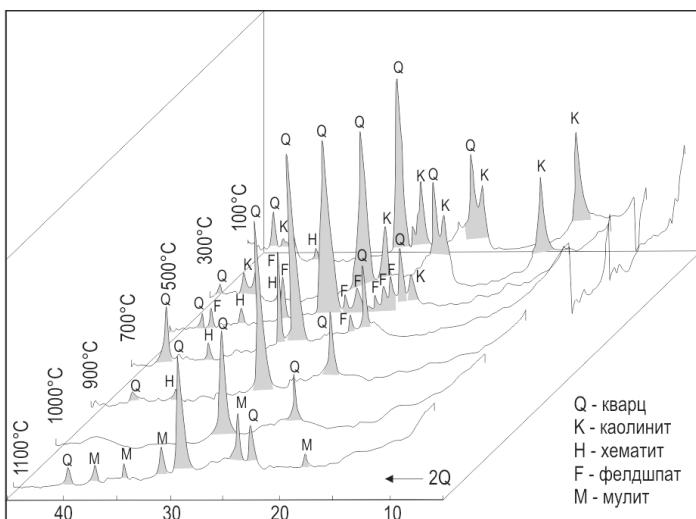
Фиг. 10. Жилна каолинит-апатитова минерализация пресича червени каолинит-хематитови глини

В резултат на неотектонска активизация по разломните структури в находището и движението по тях на пукнатинни инфилтратационни води се наблюдават специфични окси-редукционни изменения (частична десилификация и деоксидация) (фиг. 6, М-2) по отношение на изходната минерализация (фиг. 6, С-3/9.7), както в приповърхностните разкрития в областта на сондаж №1, така и в дълбочина (фиг. 7). Вследствие на миграция на желязото, червенообагрените каолинитови глини са пукнатинно избелени. Зона на валово избелване с дебелина до 1 m по червената каолинитова глина се установява и непосредствено под теригенните седименти на Вълчеполската моласа. Частичната десилификация се изразява от разграждането на опал-кристобалитовата компонента. За постседиментационния процес на избелване свидетелства наличието на реакционна приконтактна лимонитизация по долнището на теригенните седименти само в областта на съвременния ерозионен срез.

Минерален състав, химични и физико-механични показатели на каолинит-монтморилонитови глини

Минерален състав. В резултат на седиментационни и нискотемпературни хидротермално-метасоматични процеси в находище "Маджари" полезното изкопаемо е представено от каолинит-монтморилонитови глини. За охарактеризиране на сировината в керамично отношение е изучен нейният фазов състав в температурния диапазон 100-1100°C (фиг. 11).

Химичен състав. По отношение на основните скалообразуващи оксиди полезното изкопаемо в находището е с променлив състав (табл. 1). Въз основа на съдържанието на Al_2O_3 в глинестата сировина са отделени два вида каолинит-монтморилонитови глини, изграждащи отчетливо разграничени литотела (фиг. 1). Глина "Редолит 1" е основна със съдържание на Al_2O_3 20-29%, а глина "Редолит 2" е среднокисела, със съдържание на Al_2O_3 16-20%. Завишението съдържания на Fe_2O_3 са причина за насищено червения цвят след изпечане.

Фиг. 11. РФА на глина "Редолит-1" в диапазона 100-1100°C

Таблица 1. Химичен състав на глина "Редолит" в находище "Маджари"

	Al_2O_3	SiO_2	Fe_2O_3	CaO	MgO	TiO_2	Zn
"Редолит-1"	20.11-28.51 24.00	48.91-63.25 56.69	2.03-9.14 4.98	0.28-1.74 0.74	0.13-1.12 0.37	0.26-1.01 0.56	8.31-15.34 10.97
"Редолит-2"	16.84-19.81 19.44	62.96-68.27 64.02	2.85-4.84 4.11	0.67-1.25 1.00	0.25-0.84 0.50	0.19-0.54 0.33	7.29-9.05 8.44

Физико-механични свойства. Основните физико-механични свойства на глина "Редолит-1" в суроно и изпечено състояние са изучени посредством стандартни керамични методики (табл. 2).

Таблица 2. Физико-механични свойства на глина "Редолит-1"

В суроно състояние	
Относителна влажност, %	21.7
Абсолютна влажност, %	27.7
Пластичност по Пфеферкорн, %	24.5
Въздушна свиваемост, %	4.4
Коефициент на чувствителност при сушене, %	1.7
Механична якост на огъване, MPa	1.5
В изпечено състояние	
Механична якост на огъване, MPa	
- 900°C	2.76
- 1000°C	4.22
- 1100°C	5.99
Обща свиваемост	
- 900°C	5.2
- 1000°C	9.0
- 1100°C	14.0
Водопогълщащаемост	
- 900°C	22.5
- 1000°C	18.1
- 1100°C	13.5

Заключение

Извършените геологопроучвателни работи по глинестите сировини от находище "Маджари" показваха, че каолинит-монтморилонитовите глини са формирани в резултат на седиментна и полициклична хидротермално-метасоматична дейност по олигоценските седиментнотуфозни скали на Перперекския трахириолитов комплекс. Установени са два типа глини в зависимост от

съдържанието на Al_2O_3 в тях: глина "Редолит-1" със съдържание 20-28% и глина "Редолит-2" – 16-20%. Определените физико-механични свойства на глина "Редолит-1" показват, че глината е основна, среднопластиична, с невисока въздушна свиваемост. Поради високото съдържание на Al_2O_3 тя е труднотопима – условие за образуване на мулит, гарантиращ висока механична якост на керамичните маси, в които ще се влага. След изпичане глината има наситеночервен цвят и е подходяща за участие в състави на червени керамични маси за клинкерни тухли и плочки.

Литература

- Георгиев, В., П. Милованов. 2006. Магмени литостратиграфски единици в Източните Родопи IV. Кърджалийска група. – Минно дело и геология, 10, 2, 41-44.
- Горанов, А. 1960. Литология на палеогенските отложения в част от Източните Родопи. – Трудове върху геологията на България, сер. Геохимия и полезни изкопаеми, 1, 259-310.
- Тодорова, Т. 1970. Върху възрастта на известителните кори в Родопите. – Изв. Геол. инст., сер. Стратиграфия и литология, 19, 243-247.
- Тодорова, Т. 1972. Върху генезиса на феритните образувания в Източните Родопи. – Изв. Геол. инст., сер. Стратиграфия и литология, 21, 221-229.
- Georgiev, V., P. Milovanov. 2003. Magmatic complexes in the Momchilgrad depression (Eastern Rhodopes). – Ann. Univ. Min. Geol., 46, part 1.
- Goranov, A. 1982. Paleogene mollase. – In: Mollase Formation in Bulgaria. Guidebook, Commission IX, W. G. 3.3, Sofia, 38-46.

Препоръчана за публикуване от
Катедра "Геология и проучване на полезни изкопаеми", ГПФ